

Kouwe Drukte

jaargang 12 - nummer 33 - oktober 2008

uitgave van

verzamelkring
De Doolster

Inhoud

Omslagillustraties	3
Tijd maken	3
Boek en Zopie	4
Schaatsbibliotheek (11)	7
Schakels	11
Houdt De Poolster op te bestaan? Bestuursleden gezocht	12
11stêdetocht door Tryater.....	12
Reactie op “de Woelmont schaatsen”	13
IJswegenkaarten (3) - Sportkaart	14
Reactie op Raadsel oogjesmerk opgelost?	17
Reactie op Het ontstaan van het marathonschaatsen	18
Geheimzinnige Westfriezen	19
Vitrine	22
Ten yse (1).....	25
Het ijsbreken in de Provincie Friesland.....	31
Stempelkaart (37).....	34
Posten en Stempels (7).....	35
De schaatsen in kinderboeken (2)	37
Kunstgreep in het kunstrijden	40
Uitslag Enquête Kouwe Drukke	41
Voorjaarsbijeenkomst.....	42
Colofon	43

Medewerkers

Martin van der Bij, Hedman Bijlsma, Hans Bollweg, Ed Braakman, Anrie Broere, Ron Couwenhoven, René Diekstra, Matthy van Klaveren, Niko Mulder, Minne Iedes Nieuwhof, Bart van de Peppel, Huub Snoep, Caroline van Staaveren, Teun Wanink en Marianne van Zuijlen.

ISSN 1572-4476

Omslagillustraties

De afbeelding op de voorkant is niet heel bijzonder, maar wat er op staat is heeft heel duidelijk met ijspret te maken, zoals schaatsen, koek en zopie met vlag, zwierend schaatsen. De tekening op de voorkant van het in 1952 verschenen kinderboek *Bert van de tuinbaas* (zie het artikel De schaatsen in kinderboeken) is van Herman Berserik (1921-2002). Berserik was schilder, behorend tot de kring van de Haagse Realisten, maar maakte ook veel illustraties voor affiches, boekomslagen, etc. Al fietsend door het Groene Hart ontdekte

(en fotografeerde) Caroline van Staaveren in een sloot in Rijpwetering het beeld van een schaatsend kind achter een stoel. Na een uitvoerige speurtocht, waarbij is gebleken dat de gemeente Alkemade niet weet welke beelden in de gemeente staan, werd toch achterhaald wie dit beeld in de Akkersloot, lopend langs de Pastoor van der Plaatstraat, heeft gemaakt. Of beter: hebben gemaakt, want het bronzen beeld is door het echtpaar Frans en Truus van der Veld uit Lisse, in 2003, in opdracht van de IJclub Rijpwetering vervaardigd.

Tijd maken

Mijn laatste verhuizing in maart 2007 heeft me niet alleen weer bewust gemaakt dat ik mijn collectie IJspret eigenlijk helemaal niet kende, maar me ook doen besluiten om eindelijk mijn verzameling te gaan documenteren. Dat betekent tijd hebben, die ergens vandaan moet komen. Korter gaan werken is niet aan de orde, dus heb ik zaken die ik in mijn vrije tijd doe naast elkaar gelegd. Na wikken en wegen heb ik besloten dat de redactie van Kouwe Drukke het kind van de rekening moest

worden. Van de beslissing om, op uitnodiging van Anrie Broere, in 2004 in de redactie te gaan zitten, heb ik geen spijt. Ik heb veel geleerd, maar bovenal heb ik het heel prettig gevonden om op deze manier iets te betekenen voor De Poolster.

Mijn verwachting is dat ik bij het vullen van mijn "Schaatsbank" veel aardige zaken zal vinden waar ik wat over kan schrijven. Voor Kouwe Drukke blijf ik dus tijd maken!

Marianne van Zuijlen

Attentie

Indien u het lidmaatschapsgeld nog niet betaald heeft als wij Kouwe Drukke 34 gaan versturen, wordt u van de verzendlijst gehaald.

Boek en Zopie

IJsclub Vol Moed Harderwijk 100 jaar – Theo Bakker

Een jubileum is tegenwoordig een aanleiding voor een jubileumboekje. Een goede ontwikkeling, vind ik zelf want ik ben gek op jubileumboekjes. En die van "Vol Moed" is er een die er mag zijn. Schaatsen in Harderwijk begint niet in 1908, maar al dertig jaar eerder was er een ijsclub in het dorp. Door gebrek aan activiteiten werd deze vereniging opgeheven en direct daarna werd een nieuwe vereniging opgericht. Een aantal fanatiekelingen van Vol Moed, waaronder Leen Pfrommer, richtten een trainingsgroepje op, dat zich uiteindelijk afsplitste tot een zelfstandige vereniging. Hieruit zijn een aantal bekende

schaatsers voortgekomen, zoals marathonrijder Egbert Vossebelt, zijn dochter Tineke Vossebelt, Thea Limbach en Jan Bos.

Een andere blikvanger van Vol Moed is de Veluwemeertocht, die voor het eerst werd verreden in 1963. Dat de organisatie van deze tocht niet altijd eenvoudig was, kunt u in dit boekje lezen.

Het boekje van 64 pagina's is te bestellen bij het Stadsmuseum Harderwijk en kost € 12,75 excl. verzendkosten.

info@stadsmuseum-harderwijk.nl

lezers over 't ies – Hedman Bijlsma, Gert Gramsma, Jaap Homan en Peter Homan

Het Gewest Drenthe bestond vorig jaar 75 jaar en dat leverde dit prachtige boek op in full color en 208 pagina's op groot formaat. Een aanrader.

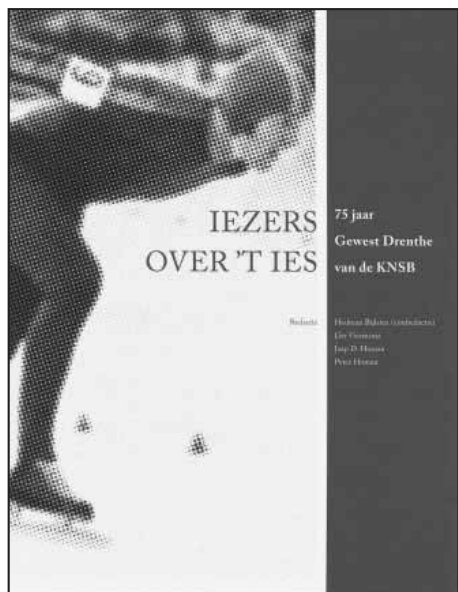
De oprichting van het gewest, toen nog de Drentse Ijsbond, komt aan de orde, de Drentse schaatspioniers op de lange baan Roelof Koops en Jan Bolt krijgen ruimschoots aandacht, maar ook de kortebaantoppers uit het verleden, zoals Hendrik Hoven, Jantje Venekamp, Boele de Vries en marathontopper Jan Roelof Kruithof hebben hun plaatsje in dit boek verdiend. De kunstijsbaan in Assen neemt een zeer belangrijke plaats in bij de geschiedenis van het gewest, net als de "beste schaatser ooit van Drenthe". Diverse andere toppers, zowel schaatser als bestuurders, passeren de revue, net als de organisatie van grote evenementen, zoals het WK van 1982. En uiteraard zijn er ook een aantal opvallende personen in het gewest die in

dit boek wat extra aandacht krijgen. Een overzicht van de gewestelijke kampioenen en de Drentse Nederlandse kampioenen maakt het boek compleet.

Kortom, het boek bevat erg veel "O ja" momenten en talloze unieke foto's. Dat zo'n klein gewest toch zo groot kan zijn.

Te bestellen bij o.a. Gewest Drenthe (J.Koster62@kpnplanet.nl) en het kost daar € 21.50

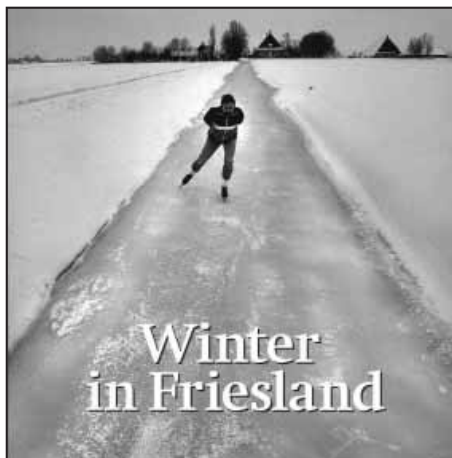

Winter in Friesland” – Gitte Brugman en Winter in Groningen en Drenthe – Gitte Brugman

Hoe langer de winter wegblijft hoe meer er teruggeblikt wordt. Zo ook met deze twee fotoboeken. De mooiste winterse kiekjes uit de periode 1997 – 2007 zijn verzameld. Afgezien van het bijschrift bij de foto's

bevatten de boeken verder geen tekst. Beide boeken zijn 119 pagina's dik, kosten € 16,50.

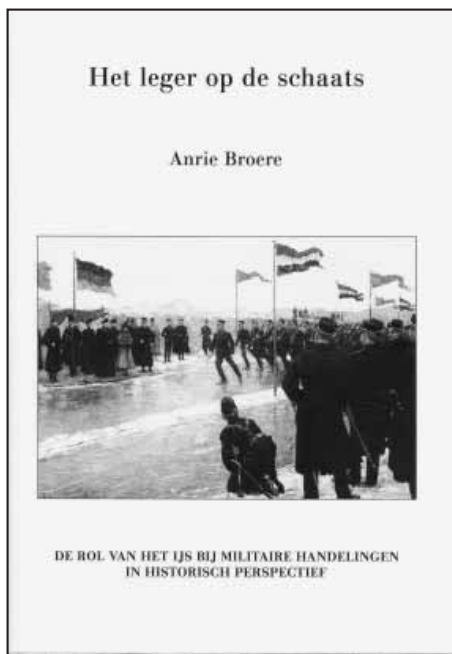
Martin van der Bij

Het leger op de schaats – De rol van het ijs bij militaire handelingen in historisch perspectief – Anrie Broere

Ik heb altijd veel interesse gehad in geschiedenis, als dat nog samengaat met het onderwerp schaatsen, dan is dit boekje goed aan mij besteed en ik hoop ook aan u.

Chronologisch neemt Broere ons mee door de geschiedenis, om de rol van het ijs, de schaats en het militaire gebeuren te belichten. Kennelijk brak hij bij de start zijn hakleer, want in de inleiding schrijft hij, waarvan mijn oom Dolf zaliger, zich in zijn graf zou omdraaien. Gele Ridders 'het leger op de fiets' Fout!!, dat was 'De Rijdende Artillerie' opgericht in 1793. Als de Gele Ridders uitrukten werden de kanonnen met veel bravoure voortgetrokken door paarden, waarschijnlijk niet over het ijs. Het doet echter niets af aan het verhaal, want het fietsende leger wordt alleen als voorbeeld gebruikt. Ook heb ik een klein typefoutje ontdekt, het is niet Zetten-Andel, maar Zetten-Andelst. Dat ons overleden lid, korporaal A. Boxman het schoonrijden in die omgeving heeft onderwezen is nu nog te merken. Het kampioenschap dames schoonrijden 2008 hoofdklasse en klasse A werden door twee dames gewonnen die beide uit de Betuwe komen. (Beide dames zijn ook nog lid van de Stichting De Poolster)

Het boekje is plezierig te lezen, het telt 38 bladzijden en is rijk geïllustreerd met mooie plaatjes. Het boekje is te bestellen bij Anrie Broere door storting op girorekening 182821 t.n.v. A.C. Broere Didam. Het kost € 10,= inclusief portokosten.

Bart van de Peppel

Schaatsbibliotheek (11)

'De ijsclub is jarig'

Mijn schaatsbibliotheek bevat zo langzamerhand een imposant aantal jubileumuitgaven van ijsclubs, hardrijdersverenigingen, ed. Ik kan ze al lang niet meer op één plank houden. En het gaat maar door. In bijna elk nummer van 'Kouwe Drukte' worden wel één of meer recente boekjes besproken. Bovendien weet ik uit betrouwbare bron melden, dat het voorlopig ook nog niet is afgelopen. Bij een ontmoeting op een boekenmarkt vertelde een collega-Poolsterlid me dat hij bezig is met het schrijven van een boek(je) over een Zuid-Hollandse ijsclub. Zelf heb ik recent diverse gegevens aangereikt aan een vrouwelijk bestuurslid van een Friese ijsclub die bezig is de verenigingshistorie op te tekenen. Een andere club in deze provincie benaderde me of ik voor het jubileum in 2012 ook een boekje kan produceren...

Voor deze aflevering van de 'Schaatsbibliotheek' pak ik een aantal geschriften van de plank die een klein beetje zicht geven op de grote diversiteit die je bij dit soort boeken aantreft.

Meer dan één boek

Sommige clubs bestaan al zo lang dat ze meer dan één boek hebben uitgegeven. Mooi voorbeeld is de 'Amsterdamsche IJclub'. Bij het 50-jarig bestaan in 1914 verscheen een gedegen 'Gedenkschrift' met een klassieke uitstraling. Daarmee vergeleken doet het gedenkschrift dat in 1964 honderd jaren 'Aa-IJ-Cee' beschreef met zijn 47 pagina's ietwat sober aan. Maar 25 jaar later pakte de AIJC weer royaal uit met

een boek van 207 bladzijden.

Een andere - nog oudere - club, de Koninklijke IJsvereniging Thialf in Heerenveen, publiceerde in 1980 de door de bekende Friese auteur Hylke Speerstra opgetekende wederwaardigheden uit de periode 1855 – 1980. Vijfentwintig jaar later ging de roemruchte vereniging uit het Friese Haagje bepaald niet op herhaling. De jubileumuitgave bij het 150-jarig bestaan 'Koning Thialf' valt vooral op door allerlei thema's (bijv. het starten, de schaatskleding, de tijdwaarneming, de baanverzorging, de 'obstakels op het ijs', de ordebewakers, etc.), die in een boeiend historisch perspectief zijn geplaatst.

Ik streef absoluut niet naar volledigheid, maar noem ook nog Haarlem. Daar verscheen in 1994 het jubileumboekje 'Wanneer ijs en weder Haarlem dienen' over 125 jaar IJsclub voor Haarlem en Omstreken. Wat je daarin niet leest is, dat de club in 1964 al een dun jubileumgeschrift had geproduceerd: 'Honderd jaar "Vereeniging IJsclub voor Haarlem en Omstreken"'. We hebben het dan over een gecyclostyleerde uitgave van 18 bladzijden in een sober ringbandje.

Diversiteit

Eigenlijk zijn al die uitgaven mij even dierbaar, terwijl je toch een geweldig kwalitatief verschil bespeurt. Ik heb boekjes in de verzameling die je nauwelijks als zodanig kunt betitelen. Soms gaat het slechts om een verzameling blaadjes die met enkele

nietjes bij elkaar wordt gehouden. Tussen de advertenties staan wat stukjes tekst met grepen uit de geschiedenis van de betreffende ijsclub. Overduidelijk is bij sommige geschriften dat de ijsclubs niet altijd 'papierbewerkers' in hun midden hadden. Daar ging het ook nooit om. De club moest het vooral hebben van noeste werkers die bij temperaturen onder nul de handen uit de mouwen staken..

Op diezelfde plank staan ook schitterende jubileumboeken, soms qua vormgeving, dan weer qua illustraties maar ook dikwijls door de gedegen inhoud. Die diversiteit zorgt voor een prachtige weergave van een rijk schaatsverleden en tegelijkertijd een weerslag van een onvervalst stuk vaderlandse cultuurhistorie.

Meer dan één club

Bij de voortdurende speurtocht naar ontbrekende schakels in dit segment van de schaatsbibliotheek is het goed te bedenken dat er in Nederland diverse plaatsen zijn waar je meer dan één ijsclub hebt of had. Een prima voorbeeld is de Friese hoofdstad. Het uitstekende jubileumboek 'IJsvermaak in Leeuwarden' van (de helaas te jong overleden) Chris Kruisinga & Pieter de Groot beschrijft – in weerwil van de titel – uitsluitend de geschiedenis van de Koninklijke Vereeniging 'De IJsclub'. Maar je hebt in Leeuwarden ook de in echte winsters nog altijd actieve Nieuwe Leeuwarder IJsclub, vooral bekend van de klassieke kortebaanhardrijderij om de Gouden Bal.

De historie van die club werd in 1989 beschreven door Siep Grijpstra in een

boekje met de weergaloze titel 'Pas as 't koud wudt, wudde wij warm', een slogan die je van toepassing kunt verklaren op elke ijsclubbestuurder. Grijpstra is ook verantwoordelijk voor een boekje over de ijsclub "Tjallinga" in het al lang in Leeuwarden opgegane dorp Huizum. Van veel jonger datum is de H.C. IJsleeuwen, maar ook die Leeuwarder vereniging heeft al een jubileumuitgave over de eerste 40 jaar (1965-2005) van haar historie.

Natuurlijk komt dit verschijnsel ook buiten Friesland voor. Ik verwijst alleen al naar de geschiedschrijving van de oudste Kamper ijsclub '100 jaar ijsclub Tot Ons Genoegen' (1989) en het zeer informatieve 'IJspret in Brunnepe' (2000) over de club 'Vooruitgang Zij Ons Doel' in de Kamper wijk Brunnepe. Maar we keren terug naar het Friese land. Om te beginnen naar het bekende schaatsdorp Wergea (al moet je van de gemeenteraad die plaats nu Wergea noemen). De geschiedenis van de plaatselijke ijsclub 'De Wergeaster Reed' is ruim twintig jaar geleden – in de jaren dat Poolstercollega Jitze Hotsma voorzitter was - uitstekend beschreven in het jubileumboekje over de periode 1885-1985. Maar Wergea had nog een ijsclub, die zich uitsluitend met de jeugd ('berneriderijen') bezig hield. Rasverzamelaars in onze kring hebben wellicht zelfs twee jubileumboekjes van die vereniging in hun boekenkast staan: de jubileumuitgave 'Fyftich jier berneriderijen to Wergea' (uit 1969) en het vervolg daarop over de periode 1969 – 1994 '75 jier berneriden'. Achter in dat laatste boekje staat dat diezelfde Jitze Hotsma de 'prikkel' gaf tot het samenstellen van dit

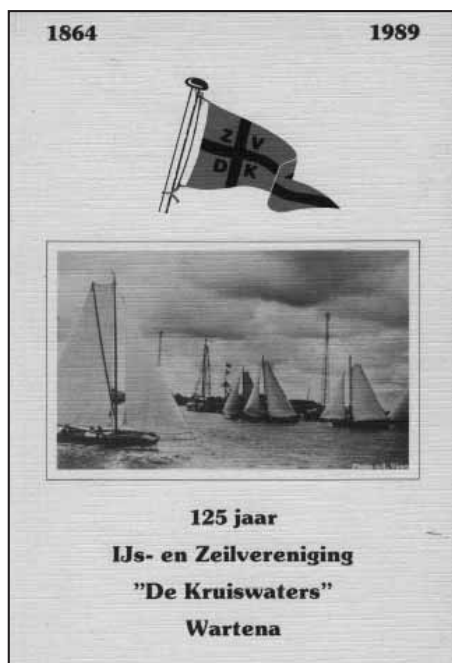
boekje. Overigens heeft die 'club voor de jeugd' – tot verdriet van menig inwoner – haar zelfstandige status opgegeven.

Boekenfreaks binnen De Poolster kennen vast ook wel het jubileumboekje (1881-1981) over de IJclub Harmonie in het buurdorp Wartena (dat je tegenwoordig officieel als Warten moet schrijven). Maar ik neem niet aan dat veel lezers van deze rubriek het bestaan van een tweede jubileumboekje uit dit dorp kennen. U zoekt de titel ook tevergeefs in de bronnenlijst van mijn boek 'Yn streken' (1999). Pas enkele jaren geleden kocht ik op een boekenmarkt de uitgave '125 jaar IJs- en Zeilvereniging "De Kruiswaters" Wartena 1864-1989' met een onbekend stukje schaatshistorie dat in 1934 werd afgesloten.

Historische verenigingen en werkgroepen

Veel van de jubileumuitgaven die ik in deze bijdrage opsom, zijn gepubliceerd door of in opdracht van de betreffende ijsclub. Maar de ijsclub hoeft niet altijd jarig te zijn om over te kunnen schrijven. Hou daarom ook publicaties van historische werkgroepen, heemkundige studiekringen of hoe dat soort verbanden ook mogen heten in de gaten. Soms gaat het om artikelen van bescheiden omvang. Ik kan daarover meepraten want in 2006 vroeg de stichting die zich inzet voor behoud en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden in mijn woongemeente Smallerland om eens een bijdrage te schrijven voor het blad 'Smelnes Erfskip'. Dat resulteerde in oktober van dat jaar in drie pagina's over de ijsclub Rottevalle. Maar ik ken ook publicaties in vergelijkbare bladen waarin steviger wordt uitgepakt.

In het Tijdschrift Historische Vereniging Westerbork kwam ik eens negen pagina's 'Scheuvellopen in Börk' tegen. En in 'Ons Zwammerdam' (Historische Reeks nr. 4) had het artikel over de (overigens wel jubilerende) Zwammerdamse IJclub een omvang van ruim 30 pagina's. Interessant wordt het zeker als een ijsclub zelf ook geschiedenis is geworden. Recent liep ik ineens tegen het Jaarboek 2002 van de Heemkundekring van Halsteren-Lepelstraat aan. Daarin een uitvoerig artikel over de Halstersche IJclub, een van de oudste verenigingen van Halsteren. Maar schrijver Kees Bovée ein-

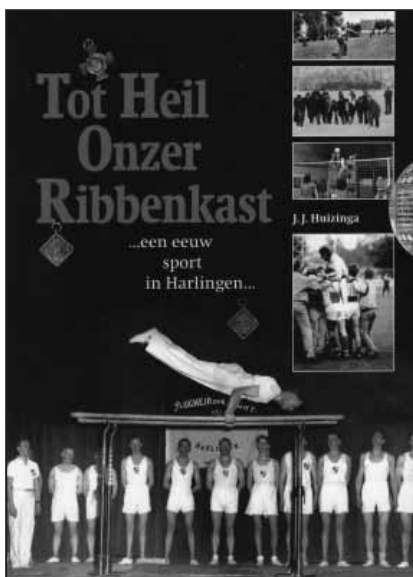

digt met een krantenknipsel dat de ijsclub na tachtig jaar stopt. De Halstersche IJclub is opgegaan in de Stichting IJsvermaak Gemeente Bergen op Zoom.

En dan bestaan er natuurlijk ook nog 'gewoon' boeken over een ijsclub of zelfs over meerdere ijsclubs. Eén van de fraaiste voorbeelden uit die laatste categorie vind ik persoonlijk 'Winter in het District Medemblik', een zeer informatieve en uitstekend geïllustreerde uitgave (2006) van 242 pagina's over diverse ijsclubs en overkoepelende verbanden in die regio. Ik eindig tenslotte in Harlingen. De boeiende jubileumuitgave van de IJsvereniging Harlingen (1994) met de welluidende titel 'Vijf directeuren voor één baan' had ik al sinds de verschijning. Maar bij een wandeling in de winkelstraat in de Friese havenstad kocht ik vorig jaar een boek over een

eeuw sport in Harlingen. In 'Tot Heil Onzer Ribbenkast' wijdt auteur J.J. Huizinga de eerste 30 pagina's aan het schaatsen. Natuurlijk ziet hij die gerenommeerde ijsclub niet over het hoofd. Maar zeer beknopt komen we ook een tweede vereniging die in 1983 werd opgeheven tegen alsmede enkele informaties over de ijsclubs in de nu tot de gemeente Harlingen behorende de dorpen Wijnaldum en Midlum. Niet alles wat daar staat klopt overigens. Maar ook zo'n bijdrage in een boek met een breder perspectief draagt bij aan het vastleggen van onze schaatshistorie.

Hedman Bijlsma

Schakels...

Een reactie op het artikel van Kees den Braber uit KD32.

Toen Kees mij telefonisch de vondst van deze schaatsen kenbaar maakte en mij een beschrijving gaf van het merkje kon het niet anders of het moesten een paar schaatsen zijn van de familie Schakel. Een artikel waard. Geweldig toch, krulschaatsen van Schakel met een mooi merk uit een periode die voor ons allen onbekend was? Wiebe gaat terug tot 1823 en Bert van Voorbergen voegt daar met zijn onderzoekje niets nieuws aan toe. Op de voorjaarsbijeenkomst kreeg ik ze dan in handen om ze te fotograferen. Een paar prachtige krulschaatsen zonder meer en rond 1800-1825, maar het merkje (afb. 1) ... een kleine deceptie.

Afb. 1: 'D' in kandelaar of roemer (CKdB)

Niet als van Schakel te definiëren en volgens mijn archief tot op heden onbekend. Zou het een Schakelmerkje zijn, dan kunnen we stellen dat het van voor 1823 is. Er zijn mij nog enkele soortgelijke merkjes bekend, die ik voorlopig als kandelaar of glas (roemer) definieer. In de mij bekende merkjes zitten in plaats van de 'D' zoals bij Kees, de letters 'Z', 'R' en 'V' (afb. 2) of 'A'. Ook Anrie Broere bezit een dergelijk merkje (afb. 3) dat hij in *Schaatsen en Schaatsenmakers* (1988) als onbekend beschrijft.

Afb. 2: 'V' in kelk (CJvE)

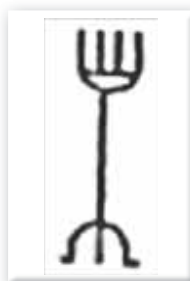
Een relatie met Schakel lijkt onwaarschijnlijk, want dan zou er sprake zijn van meerdere Schakels van voor 1823, hetgeen Wiebe ongetwijfeld zou hebben gevonden. Bekend is dat A. Herder uit Solingen (Dld) een kandelaar als merk voerde (afb. 4) en dit merk is ook op Friese schaatsen aangetroffen.

Al deze merken zijn tot op heden op Hollandse modellen aangetroffen en we moeten vooralsnog accepteren dat ze een raadsel blijven.

Ed Braakman

Afb. 3: Glas, kandelaar of lamp (CAB)

Afb. 4: kandelaar van A. Herder, Solingen

Houdt De Poolster op te bestaan? Bestuursleden gezocht

De kop boven deze **NOODKREET** wordt werkelijkheid als het huidige bestuur niet wordt aangevuld met nieuw "bloed".

In de komende najaarsvergadering treden Edith en Robert, respectievelijk penningmeester en secretaris, terug uit het bestuur. Beiden kondigden hun vertrek aan in de vorige najaarsvergadering. Maar ondanks de oproep voor opvolgers en rondbellen naar diverse personen hebben zich tot nog toe geen nieuwe bestuursleden gemeld. En dat betekent dat we een serieus probleem hebben, een groot probleem.

Want zonder bestuur geen Poolster. Na het vertrek van Edith en Robert blijven we namelijk met z'n drieën over: Caroline van Staaveren, Alex Kampinga en ondergetekende. Oh, meer dan genoeg bestuursleden, hoor ik sommigen denken. Nee, dus, want Caroline heeft haar handen al meer dan vol aan de redactie van Kouwe Drukke en heeft vanuit die Kouwe Drukke redactie ook een kwaliteitszetel in het bestuur. En ook Alex heeft als "hoeder van de veiling-

commissie" een taak die niet nog eens uitgebreid moet en kan worden.

Dat betekent dus dat ondergetekende als voorzitter op zoek is naar een nieuwe secretaris en een nieuwe penningmeester. Ik hoop dat d.m.v. deze NOODKREET een aantal Poolsterleden de handschoen oppakt om samen de Poolster-kar te gaan trekken. Want met z'n drieën redden we het niet...

Ik ben benieuwd of je de stoute schoenen durft aan te trekken en wacht op je telefoonje.

Met vriendelijke groet, Huub Snoep, Voorzitter De Poolster

Er zijn helaas nog meer vacatures: Marianne van Zuijlen heeft aangekondigd te stoppen met haar redactiewerk binnen Kouwe Drukke en dus is ook de redactie nu op zoek naar een vervanger. Als je interesse hebt kun je contact opnemen met de redactie

Caroline van Staaveren

11stêdetocht door Tryater

Op de afgelopen voorjaarsvergadering werden de aanwezige leden geïnformeerd over de voorstelling die Tryater (een theater groep uit Friesland en spelend in het Fries) gaat houden ter gelegenheid van de 100ste verjaardag van de Elfstedentocht.

Er zullen bustochten gehouden worden die om 6.00uur starten en om 18.00uur weer binnen zijn langs verschillende locaties van

de tocht. De voorstellingen worden gehouden tussen 20 december en 18 januari.

Op de voorjaarsbijeenkomst hebben zich negen leden gemeld die interesse hebben, niet genoeg om dit voor de Poolster te regelen, mocht u nog interesse hebben. Meer informatie kunt u vinden op www.tryater.nl

Het bestuur

Reactie op “de Woelmont schaatsen”

Er wordt met vanzelfsprekendheid uitgegaan dat de Woelmont schaatsen gemaakt zijn door een schaatsenmaker.

Zou het niet mogelijk zijn dat een of andere creatieveling, en dan denk ik in dit geval aan een zilversmid, deze schaatsen in opdracht gemaakt heeft? Waarom wordt zonder enig bewijs de officiële lezing in twijfel getrokken? We hebben al iemand in de club die denkt alles beter te weten. Er wordt wat mij betreft al veel te veel ongenueanceerd, gespeculeerd en gesuggereerd over herkomst, soort en ouderdom, en dan voor waarheid aangenomen. Zo kun je b.v. ook eindeloos door fantaseren over tot nu toe onbekende schaatsmerken. En als op een bepaalde plek in Nederland enkele paren van een zelfde soort schaatsen opduiken krijgen ze onmiddellijk de naam van de streek.

Ik heb eens in Maastricht, alweer heel lang geleden, drie paar duidelijk handgemaakte mooie afwijkende “Friese schaatsen” gekocht, maar dan ga ik ze toch geen “Maastrichtenaren of Limburgse” schaatsen noemen.

Dit ter zijde, nu weer terug naar de Woelmont schaatsen: mijn gevoel zegt dat dit gelegenheidsschaatsen gemaakt zijn in opdracht, misschien wel door iemand die nog nooit schaatsen had gemaakt, maar die wel een techniek gebruikt heeft die toen der tijd bij andere mechanische voorwerpen toegepast werd. Voor de duidelijkheid, ik zeg niet dat het zo is, maar dat het zo zou kunnen zijn. Omdat er tot nu toe

geen eerdere schaatsen bekend zouden zijn met dit systeem, wil niet zeggen dat ze al niet bestonden, uiteindelijk duiken er steeds meer nieuwe dingen op waar we geen weet van hebben.

Overigens, in Gauke Bootsma’s Schaatsmuseum liggen een paar met nagenoeg hetzelfde principe, waarschijnlijk uit de tijd, of nog eerder dan de Woelmont schaatsen! De schaatsen zouden ook best gemaakt kunnen zijn als proef van bekwaamheid voor het predikaat “Meesterzilversmid” en daar hoort ook het graveren bij. Vandaar misschien de overvloedige en fraaie gravingen.

Kom me dus a.u.b. niet weer aan met samengestelde fantasieën geplukt van internet zonder enig bewijs. Uiteindelijk kan op deze manier aan alles een andere draai gegeven worden.

Ik hou me dus, en dat lijkt me ook het meest logische, bij het onderzoek uitgevoerd door de deskundigen op dit gebied.

René Diekstra

IJswegenkaarten (3) - Sportkaart

De Friese Ijsbond was de eerste provinciale ijsbond die ons land rijk was, want deze ijsbond werd al in 1886 opgericht. De Zuid-Hollandse Ijsbond (ZHIJ) deed een eerste poging in 1891 en de Ijsbond Hollands Noorderkwartier (YHN) kwam pas in 1895 tot stand. Maar in Zuid-Holland waren ze ruim eerder met het uitgeven van een ijswegenkaart, want pas in 1896 kwam Friesland met de eerste kaart. Er zijn direct al een aantal merkwaardige kenmerken: de eerste ijskaart uit Friesland stamt uit 1896 maar op de kaart staat 1897. Toch blijkt uit publicaties in de *Leeuwarder Courant* en uit het archief van Van der Velde dat in oktober 1896 de kaart reeds te verkrijgen is. Misschien eindelijk een project dat binnen de planning wist te blijven.

Alom te bekomen:

„Sportkaart van Friesland.”

Bewerkt door **H. J. KALT,**
Ambtenaar van den Rijks-Waterstaat.

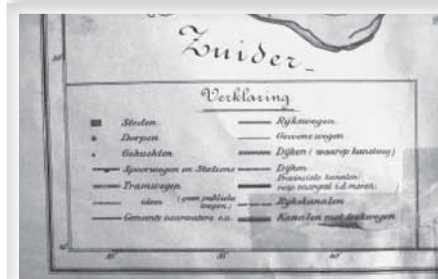
Uitgegeven vanwege „De Friesche Ijsbond.”
bij **R. VAN DER VELDE, Leeuwarden.**

Prijs: in plano f1. In étui f1.25. Opgeplakt op Katoen, in étui, f1.75.

Advertentie uit *Leeuwarder Courant* van 5 november 1896

Het tweede merkwaardige feit is dat de kaart Sportkaart wordt genoemd en niet ijskaart. Zo wordt de kaart ook meer toegan-

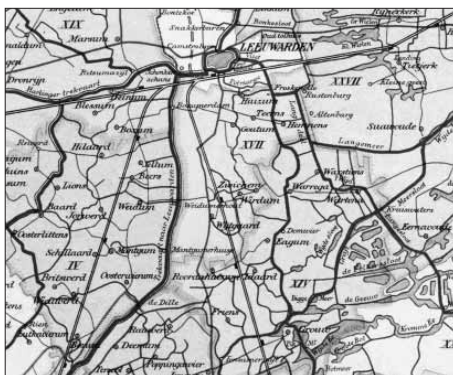
kelijk voor fietsers en watersporters. De ontwerper is H.J. Kalt, destijds ‘Ambtenaar van den Rijks-waterstaat’ en de drukker is Van de Weijer uit Groningen. De kaart wordt in opdracht gemaakt van de Friesche Ijsbond en de uitgever is Rinze van der Velde. Op de kaart staan de 32 ‘Land Gemeenten’ aangegeven en hiervoor zijn vijf kleuren gebruikt naast de kleuren rood, blauw en zwart die voor de water- en landwegen en tekst worden gebruikt.

In de eerste advertenties wordt melding gemaakt van het feit dat de kaart te verkrijgen is op papier en op katoen. Een half jaar later, in de zomer van 1897, is katoen vervangen door linnen. Ik vermoed dat het woord katoen abusievelijk is gebruikt en dat alle kaarten vanaf het begin ook op linnen verkrijgbaar waren. Klaarblijkelijk is de kaart een succes, want reeds in november 1900 meldt de Leeuwarder Courant dat er aan een nieuwe uitgave wordt gewerkt. Het zou nog twee jaar duren voor de tweede herziene uitgave een feit wordt. Voor het zover is roept de Friesche Ijsbond alle krite en landgemeenten op om wijzigingen op de aan hun toegezonden (deel)kaart aan te brengen en die kaart weer terug te sturen. Of dit een succes was, wordt niet helemaal duidelijk, maar als de tweede druk uitkomt zijn er niet zoveel verschillen met de eerste druk. De kaart is weer ontworpen door H.J. Kalt, maar nu is hij directeur van de Noord Friese Locaal Spoorwegmaatschappij. Ook de drukker, de uitgever en de opdrachtgever zijn allemaal gelijk aan de eerste druk. Beide kaarten hebben nog wel een paar noemenswaardige kenmerken. Zo loopt er een dam van Holwerd naar Ameland. Nu kwam mij dat vreemd voor, maar internet gaf hiervoor een oplossing. Van 1871 tot 1872 werd bij het wantij een dam gebouwd tussen Ameland en het vasteland door een maatschappij voor landaanwinning van de Friese eilanden. Door aanslibbing wilde men landbouwgrond creëren. De provincie Friesland en het Nederlandse Rijk betaalden ieder 200.000 gulden. Het was geen succes: de dam bleek niet storm-

bestendig en in 1882 na zware stormen in de winter 1881/1882 werd besloten de reparatiewerkzaamheden te stoppen. De dam is met eb nog steeds deels te zien. De veerdam bij Holwerd is de damaanzet van deze dam. Een ander noemenswaardig kenmerk is dat op deze kaarten aan de rand de graden staan weergegeven.

De tweede druk heeft dienst gedaan tot 1925, want toen pas werd er een nieuwe kaart uitgegeven door de "Friesche Ijsbond". Of de oplage zo groot was of dat er weinig belangstelling voor was is mij nog niet geheel duidelijk. Wel is het zo dat ik nog maar weinig exemplaren van zowel 1e als 2e druk heb weten te traceren. De ontwerper van de kaart, de heer H.J. Kalt, is mede een van de oprichters van de Friesche Elf Stedenvereniging. In het boekje *De eerste 25 jaren* uitgegeven in 1934 staat nog een "In Memoriam" van Mr. M.E.Hepkema, voorzitter destijds van de Friesche Elf Stedenvereniging, dat ik u niet wil onthouden.

Een uitsnede van de Sportkaart waarop de trekvaart naar Sneek (Zwette) met bij Oostervierum ijsherberg de Dille.

Bij de herdenking van het 25-jarig jubileum onzer Vereeniging is het ons een behoefte een woord van dankbare nagedachtenis te wijden aan hen, met wie wij jaren lang mochten samenwerken, maar die ons in den loop der jaren door den dood zijn ontval- len. In de eerste plaats gaan onze gedach- ten uit naar onzen zooveel ouderen vriend, den heer H.J. Kalt, met wien wij in het begin van 1909 de eerste plannen bespra- ken, welke hebben geleid tot de oprichting onzer Vereeniging. Reeds van den eersten dag af rustte voor een groot deel de leiding op zijn schouders en hij heeft als Voorzitter der Regelings-Commissie zeer veel bij- gedragen tot het welslagen van de beide eerste Elf-Steden-Tochten. Een paar maan- den na den tweeden tocht, in een der eer- ste dagen van April 1917, hebben wij hem naar zijn laatste rustplaats begeleid. (Noot: Hier worden de tochten van 1912 en 1917 bedoeld, de tocht van 1909 werd georgani- seerd door de Friesche Ijsbond.)

Bovendien staat boven Leeuwarden de Bonkesloot (Finish Elfstedentocht 1985, 1986 en 1997) en de Grote Wielen (Finish Elfstedentocht 1963) aangegeven.

De sportkaart werd wel als een waarde- vol attribuut beschouwd door de Friesche Ijsbond, hetgeen mag getuigen uit het vol- gende stukje uit de *Leeuwarder Courant* van 24-12-1913.

Eenigen tijd geleden, deelden wij u mede dat de "Friesche Ijsbond" had besloten, aan waterkasteleins (herbergen aan een ijsverkeersweg gelegen) in bruikleen af te

staan eenige hulpmiddelen, ten dienste van schaatsenrijders, die een ongemak hebben gekregen, terwijl die kasteleins tevens zouden worden voorzien van inlichtingen, welke den vreemdelingen dienstig kunnen zijn. Aan dat plan is reeds een begin van uitvoering gegeven. Aan de kasteleins (Hier worden 12 kasteleins genoemd inclu- sief de plaats) is toegezonden:

- a. Een groot reclamebord
- b. 's Bonds sportkaart van Friesland
- c. Een bal met reddinslijn
- d. Een blikken trommel, inhoudende: hamertje, schroevendraaier, nijptang, els, koperdraad, zeilnaalden, pluggen, band, dun touw, dik touw (voor riemen) rivets (voor hak- en toonleeren), breede band (voor hak- en toonleeren), verband- watten, verbandlinnen, hechtpleister en verder lijst van leden, kritebesturen en aangesloten ijsclubs en inteenlijst.

De Ijsbond heeft nog enkele dier hulpver- zamelingen voorradig. Waterkasteleins (bij voorkeur zij, wonende op afgelegen, doch drukke verkeerspunten) die daarvoor in aan- merking wenschen te komen, kunnen zich wenden tot den heer R. Buisman, secreta- ris van den Ijsbond te Leeuwarden.

Destijds waren de hulpposten aanzienlijk beter voorbereid op eventuele malheur dan tegenwoordig zo heb ik het idee. Beide kaarten waren ook op linnen verkrijgbaar en bovendien, zoals de advertentie reeds aangeeft, in een z.g. etui. Het etui was rood van kleur, waar de kaart los in lag.

Matthy van Klaveren

Bronnen:

- *Persoonlijke archieven Aad v.d. Ouweelen en Matthy van Klaveren*
- *Leeuwarder Courant van 05-11-1896, 28-12-1901, 24-12-1913*

- *De eerste 25 jaren uitgave van de Friesche Elf-Steden Vereniging*
- *Tresoar Leeuwarden*

Reactie op Raadsel oogjesmerk opgelost?

In ons laatste nummer staat hierover een artikel opgenomen van Anrie, die een bepaalde veronderstelling uitspreekt. Ik waag dit toch wel te betwijfelen en heb daar ook een paar redenen voor. De eerste draagt Anrie eigenlijk zelf al aan: in de loop van de tijd ondergingen merkjes soms enige veranderingen, stelt hij. Maar Carl Schlieper maakte schaatsen van 1880-1900 en Nauta van 1917-1959 en dat betekent dus dat het merkje tussen 1880 en ongeveer 1920 in ieder geval niet is gewijzigd, want zowel Sieper als Nauta maken gebruik van hetzelfde merkteken, alleen Nauta heeft twee ogen. Misschien kan Anrie nog achterhalen wanneer het boek is gedrukt, dat zou wellicht nog meer duidelijkheid geven. Een paar jaar geleden vond ik op een beurs een zakmesje van Carl Schlieper.

Op de voorkant staat 'Carl Schlieper Remscheid', maar ook 'Batavia Soerabaya' en onder het oog staat 'Fabriek-Merk: oog'. Opvallend hierbij is dat het in het Nederlands staat weergegeven. Verder onderzoek hiernaar heb ik nooit gedaan. Aan de achterzijde staat een man voor een aambeeld en daarboven staat enig gereedschap afgebeeld, zoals een spade en schop, een hakbijl, een sikkels en een mes. Helaas geen schaatsen, dat had het nog leuker gemaakt.

Bovendien denk ik dat als een leverancier staal aanlevert hij dat doet met een bepaalde lengte en zijn kwaliteitsaanduiding dan één keer in het staal aanbrengt. De lengtes die geleverd worden zijn ongetwijfeld langer dan de lengte van een schaats en zijn stempels afgeven zal hij zeker ook niet doen. Ik denk dat we nog verder moeten zoeken of gewoon het toeval afwachten. Opmerkelijk blijft wel dat het "oog" van Carl Schlieper (nagenoeg) gelijk is aan de "ogen" van Nauta.

Matthy van Klaveren

Opmerking redactie:

In zijn artikel in KD32 heeft Anrie Broere de betreffende schaatsenmaker per abuis 'Carl Sieper' genoemd. Zoals Matthy hierboven al aangeeft, had dit 'Carl Schlieper' moeten zijn.

Reactie van Hans Bollweg op "Het ontstaan van het marathonschaatsen"

Hedenmorgen Kouwe Drukte ontvingen en jouw commentaar op mijn stukje.

Heel leuk en ik denk dat je gewoon gelijk hebt. Ik woonde in 1956 in Amsterdam en was 16 jaar oud. Ik kan mij heel goed herinneren dat er een grachtentocht werd uitgeschreven. Het was het initiatief van ene heer Zegers, een hoge ambtenaar van de Gemeente Amsterdam en bestuurslid van de NVBHS. Om welke reden weet ik niet meer maar de grachtentocht ging niet door en de wedstrijd werd verplaatst naar het Bosplan, nu Het Amsterdamse Bos (hier lopen onze herinneringen dus uit elkaar). Het was een groot succes. Ik meen dat het op een hele mooie zondagmiddag was.

Reactie van Martin van der Bij:

Ik heb een krantenknipsel van maandag 27 februari 1956 waaruit blijkt dat ook jij gelijk hebt. Uit dit artikel blijkt dat er sprake was van twee verschillende wedstrijden. Op die bewuste zondagmiddag waren naar schatting 50.000 toeschouwers getuige van de "Bosrace", waaraan ruim 50 wedstrijdrijders deelnamen. Dus dat mooie weer kan heel goed kloppen, met zoveel toeschouwers. Het artikel gaat verder:

"Jeen van den Berg, die acht dagen geleden op de sproei-ijsbaan aan de Kruislaan de Grote Prijs van Amsterdam - over 77 km - won, nadat hij samen met Egbert van 't Oever de overigen, drie ronden had gedubbeld, zegevierde ook thans in het Amsterdamse Bos, maar nu in de eind-

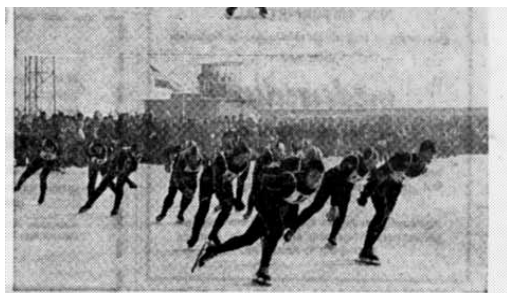
sprint van een kopgroep van 24 rijders."

De wedstrijden waren dus een week na elkaar en beide werden gewonnen door Jeen van den Berg.

Uit nader onderzoek blijkt dat er wel gestart was in de eerste grachtenrace. Maar het ijs bleek met name onder de bruggen zo slecht (oorzaak: broeiing in de pekellaag) dat de wedstrijd voortijdig gestaakt moest worden. Blijkbaar werd deze beslissing al snel na de start gemaakt want het hele peloton van 57 deelnemers werd verplaatst naar de sproei-ijsbaan aan de Kruislaan. 47 deelnemers, waaronder één dame, startten die dag voor de tweede keer. Zij trotseerden een felle vrieskou en een snijdende oostenwind. Twintig deelnemers haalden na 200 ronden (77 km) de finish.

Conclusie:

De eerste (ronden)marathon op ijs was dus de wedstrijd op de Kruislaan vanwege de afgelasting van de grachtenrace.

Er is door de rijders nog wel een poging gewaagd of de schantheedstrijd over de Amstardamse grachten wellicht toch nog kon worden gereden (foto 1: de start, foto 2: de passage onder de brug van Heerengracht naar Leidsegracht), maar het ijs bleek, met name onder de bruggen, te slecht. Vandaar dat overgeschakeld werd naar de baan aan de Kruislaan, waar een race om „De Grote Prijs van Amsterdam“ werd gereden (foto 3: de start aan de Kruislaan, foto 4: de kopgroep in de bocht, rijder met nr. 11 is Jeen van den Berg die in deze 77 km. race over 200 ronden glansrijk winnaar werd).

Geheimzinnige Westfriezen

Tom Clardij uit Heerhugowaard haalde Kouwe Drukte al eens met zijn lange Zaanse schaatsen waarvan de voetstapels uit palmhouten molenraderen zijn gemaakt (KD21, blz. 25-26). Hoewel zijn hart nog steeds in zijn geboortegrond, de Zaanstreek ligt, heb ik hem opgezocht om twee andere redenen: zijn fraaie Westfriese schaatsen en zijn kennersoog. Hij heeft niet voor niets de reputatie dat hij dingen opmerkt aan schaatsen, die andere verzamelaars niet zien. Wij vatten een paar uur-tjes 'schaatsles' voor u samen.

In de woonkamer van de knusse split-levelwoning van Betty en Tom kijk je letterlijk tegen de topstukken op. De mooiste Zaankanters en Westfriezen hangen er gegroepeerd aan de balk. Met een haakstok haalt Tom ze één voor één naar beneden. Smeuïge details en eigenzinnige theorieën vliegen je om de oren, maar

Tom Clardij in zijn werkplaats. Foto Ed Braakman

praktisch elke schaats blijft omgeven met vraagtekens en de maker blijft vrijwel altijd onbekend. Westfriese schaatsen geven hun geheimen niet zo makkelijk prijs, zoals Wiebe Blauw al ervoer bij het schrijven van *Van glis tot klapschaats*. Hij wist bij zijn uitgebreide onderzoek vrijwel geen enkele schaatsenmaker uit West-Friesland te traceren. Ook Tom heeft in zijn collectie niet één Westfriese schaats waarvan de smid met zekerheid bekend is.

Oudere Westfriese schaats met de typerende scherp teruglopende hals en een rond riemgat aan de achterzijde

Waar je in Zuid-Holland en Friesland hou-
vast hebt aan stempels en merktekens, sta
je tussen Alkmaar en Enkhuizen al gauw
met lege handen. Van oudsher stempelden
Westfriese smeden hun producten name-
lijk niet. Daarmee valt een eerste belang-
rijk hulpmiddel voor identificatie weg. Via
overlevering door nabestaanden worden
eveneens nauwelijks gegevens aangedra-
gen. De Westfriese smeden leverden des-
tijds maatwerk op bestelling en waren niet
gespecialiseerd in het maken van schaats-
sen. Daarom waren hun schaatsen rela-
tief duur. De gewone man gaf al gauw de
voorkeur aan veel goedkopere Westfriese
en Noordhollandse modellen van Duitse
makelij, die al vóór 1880 worden aangetro-
ffen in een Musterbuch uit Remscheid. Niet
veel later kwamen daar de populaire model-
len van de Friese schaatsenmakers nog bij.
Tom vermoedt dan ook dat de Westfriese
smeden al vroeg zijn gestopt met de
schaatsenmakerij. Er hebben inmiddels

teveel generaties tussen gezeten en alle
kennis uit de eerste hand is mee het graf
in gegaan. Zo wist Tom maar liefst 28 (!)
smeden (circa 1850-1930) uit het destijds
kleine Heerhugowaard en directe omge-
ving te achterhalen zonder met zekerheid
te kunnen vaststellen of er ook schaatsen-
makers tussen zaten...

Als stempels en verhalen ontbreken, ben
je aangewezen op andere kenmerken.
Misschien verklaart dat Toms unieke oog
voor detail. Soms zetten zijn observaties
de opvattingen van andere schaatsverza-
melaars zelfs op losse schroeven:

“Roodbeschilderde en zwartgeblakerde
schaatsen komen niet uit Volendam. Daar
houden ze – in tegenstelling tot Markers
– helemaal niet van poespas en bonte toe-
standen. Roodzwart gevlamde voorwer-
pen komen uit een veel groter gebied. Ik
heb ze aangetroffen in Enkhuizen (beuls-

bij!), Hoorn, Hauwert (zie Vitrine Clardij 1), Medemblik, Aartswoud en Nibbixwoud.”

“Het centrum ervan ligt misschien in Nieuwe Niedorp (zie Vitrine Clardij 2), waar een oude baas kinderspeelgoed en kruiwagens rood schilderde en zwart blakerde met een kaars. De techniek was al vóór 1850 bekend, want toen is de beulsbijl afgeschaft. De rode verfstof was mogelijk afkomstig uit de wortel van de meekrap, een geneeskundige plant. In de buurt van Medemblik werd hout hiermee bewerkt, voordat het werd geteerd. Meekrap verbleekt sterk, iets wat vaak ook voor rode schaatshouten geldt. Een andere kleurstof die in aanmerking komt is rode dodekop, ook wel ossenbloed genoemd. Het is een ijzeroxidepigment. Hiermee worden houten huizen in Noorwegen doorgaans beschilderd. De kleur is iets lichter dan die van meekrap en komt vermoedelijk ook voor op schaatshouten. Het kan ook zijn dat de meekrap is vervuild door kleistof en daarom wat lichter oogt (zie Vitrine Clardij 3). Die rode verfstof op Noordhollandse schaatsen zouden we eigenlijk eens moeten laten onderzoeken door restaurateurs van schilderijen of door een fabrikant als Sigma. Dan kan mijn theorie hierover worden getoetst.”

“Westfriese schaatsen uit De Streek (het gebied tussen Hoorn en Enkhuizen) zijn nogal grof. Richting Alkmaar worden ze wat fijner. Vioolblad (violetvormige voetstapel) vind je weinig.”

“Let bij die gele schaats met dat halve oog bovenop de hals eens op die dikke kop (zie Vitrine Clardij 4). Mogelijk uit de buurt van Alkmaar. Teun Wanink heeft dezelfde schaats, maar die van hem is rood-zwart gevamd. Oorsprong onbekend.”

“Het teenijzer, een versterkte ijzeren teenleerdoorgang op de schenkel, komt overwegend voor bij Noordhollandse schaatsen, ook bij oudere modellen van Duitse makers. Later werd deze techniek niet meer toegepast.”

Wieringer schaatsen met lang uitgesmede toonijzers.

Foto Ed Braakman.

Groove schaats uit De Streek. Het hout is gelooft, maar aan de onderzijde zijn nog paarsbruine restanten van de originele verfstof zichtbaar. Het gaat hier mogelijk om meekrap.

Half open oog op de hals gesmeed; gele houten. Mogelijk uit de omgeving van Alkmaar.

Vitrine

Rood beschildeerde en zwart geblakerde schaatsen van Evert Koster uit Hauwert. Volgens Westfries gebruik verwijzen de initialen op de hals naar de eigenaar en niet naar de maker van schaats.

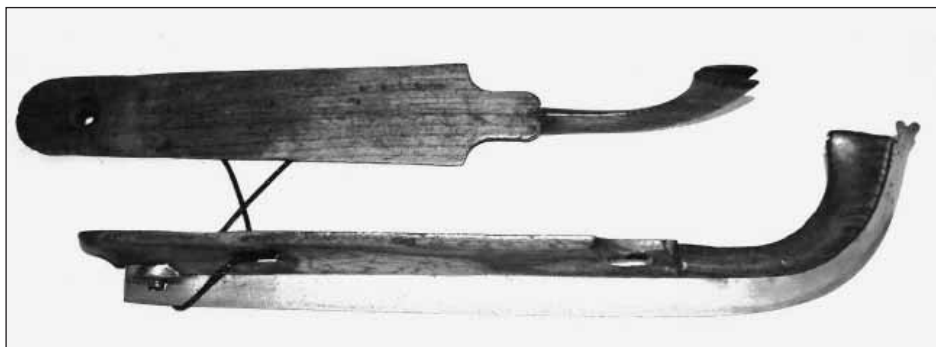
Bijlschrift bij Clardij 2: Rood beschildeerde en zwart geblakerde schaatsen met initialen S.S. uit het gebied tussen Nieuwe Niedorp en Heerhugowaard.

"Bij die schaatsen uit Wieringen valt de lang uitgesmede toon op. Daar smeerden ze de schaatshouten trouwens in met rogenvet. Zo te zien vonden de houtwormen dat ook wel lekker! En de houten werden er hartstikke donker van."

"Het schroefoog werd soms boven op het ijzer gesmeed, soms werd de staart van het ijzer omgevouwen en voorzien van een gat voor schroef of nagel."

"Die zogenaamde 'Limmense' schaatsen (met een klein oog bovenop de krul) kwamen voor in de Zaanstreek en tot boven Alkmaar."

"Friese smeden hebben geen Westfriese modellen gemaakt. Die beperkten zich tot toer- en baanschaatsen en namen geen zware werkschaatsen op in hun assortiment. Maar ik zou wel eens willen weten hoe hele oude Friese schaatsen er uit heb-

Hartjesschaats, Noordhollands model met merkteken RB. Let op het schroefoog dat bovenop het ijzer is gesmeed.

"De kramschroef werd veel gebruikt door Duitse makers. Die waren met het oog op kostenbesparing altijd op zoek naar eenvoudiger productiemethoden. Voor hen was het goedkoper om het restant van het ijzer af te snijden, dan om een schroefoog aan te brengen. Deze techniek is later ook wel overgenomen door Westfriese smeden."

ben gezien." Zonder het met zoveel woorden te zeggen doelt Tom op een mogelijk verband tussen Friese, Westfriese en andere modellen in lang vervlogen tijden. Voor de gein zetten we de fors oplopende krul van een 17e eeuwse schaatsijzer uit Amsterdam en een Westfries met een al even imposante hals bij elkaar op de werkbank. Ze zijn vrijwel exact even hoog ...

Niko Mulder

Ten yse (1)

Ouder dan de poldermolen, inheemser dan de tulp, vernuftiger dan de klomp: de schaats maakt al eeuwen lang deel uit van ons laaglandse erfgoed. In zijn standaardwerk *Van glis tot klapschaats* heeft Wiebe Blauw de ontwikkeling van de modellen vanaf de 13e eeuw stap voor stap in kaart gebracht. In grote lijnen staat zijn overzicht als een huis, maar tussen alle bodemvondsten, gravures en tekstfragmenten zit nog genoeg ruimte voor interpretatie. Onder het motto 'wat voor de hand ligt, kan nooit vergezocht zijn' wil ik in een serie artikelen enige kanttekeningen plaatsen bij de oorsprong van het schaatsen. Reacties hierop zijn van harte welkom.

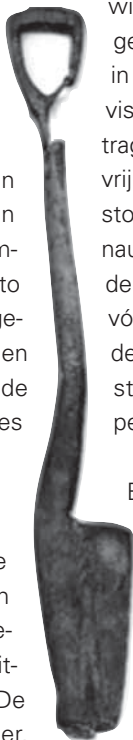
Herkomst van de ijzeren schaats

Aangezien de ontwikkeling van de steden er eerder op gang kwam dan in Holland, houden kenners er rekening mee dat de ijzeren schaats is uitgevonden in het rijke Vlaanderen. De bewijzen daarvoor ontbreken echter. Sterker nog, de oudste ijzeren glijders zijn in het westen van Nederland opgegraven. Waren het wel Vlaamse burgers die bij wijze van vermaak als eersten de ijzers onderbonden? Of hadden bewoners van westelijk Nederland daar meer reden toe?

Op schenkels door het veen?

Vanwege de rijzende zeespiegel woonden mensen in de lage landen in de vroege Middeleeuwen op hoger gelegen plaatsen.

Ze hadden de keus uit stuwwallen uit de voorlaatste ijstijd, strandwallen achter de duinen, oeverwallen langs de rivieren of terpen in onbedijkt land. Daarbuiten lag de wildernis, een uitgestrekt en drassig veengebied waar men zich slechts sporadisch in waagde om vruchten te plukken of te vissen. Wellicht ook 's winters wel als de trage veenstroompjes dichtvroren en je er vrij makkelijk in kon doordringen met prikstok en glijbotten. Toch zijn er in ons land nauwelijks betrouwbare en goed gedateerde vondsten van glissen uit de periode van vóór 900. Opmerkelijk genoeg stammen de meeste benen glijders - net als de eerste ijzeren schaatsen trouwens - uit de periode van de grote ontginningen.

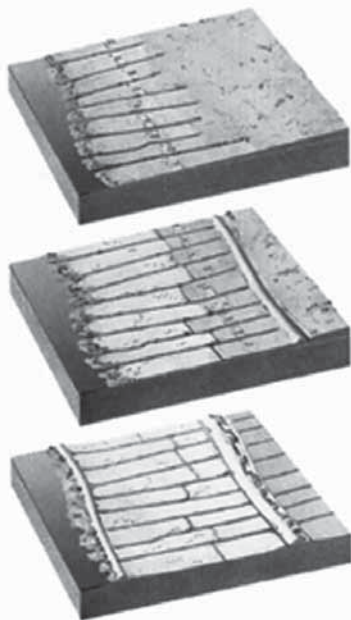

Bijna vier eeuwen lang, vanaf ongeveer 900 tot circa 1300, werden de veengebieden letterlijk op de schop genomen. Uiterst systematisch werd de wildernis doorgraven met veelal kaarsrechte sloten om het veen te ontwateren, zodat het land geschikt werd voor akkerbouw en veeteelt. Een gigantisch karwei, dat met weinig mensen en minimale middelen (de houten schop) is verricht. Een dergelijk project vereiste een goed doordachte aanpak en samenwerking van alle betrokkenen. Vanwege het inklinken van de bodem waren er al snel dammen, dijken, duikers en sluizen nodig om de voeten droog te kunnen houden. Zowel de graaf van Holland als de bisschop van Utrecht, beiden leenman van de Duitse keizer, stelden opzichters aan die de meest noodzake-

lijke werkzaamheden moesten plannen en coördineren. Van oorsprong waren zij vaak horige (halfvrije) boeren, die zich geleidelijk aan opwerkten tot schout of heer van het in cultuur gebrachte gebied.

Artistieke verbeelding van een middeleeuwse ontginning. Links een rivier of kanaal met haaks daarop ontginningsloten. Door de sloten wordt het land droger waarna men akkers aanlegt (boven). Als de grond inklinkt en natter wordt, maakt men er weidegrond van en verplaatst de akkers landinwaarts. Een achterdijk beschermt ze tegen wateroverlast van de achtergelegen veenkussens (midden). Dan herhaalt zich het proces, de akkers schuiven verder het land in. Een dijk beschermt het alweer verder gezakte grasland tegen de rivier.

AMSTERDAMS HISTORISCH MUSEUM/JOWA

Als het vroom lag het ontginningswerk uiter-aard stil. Juist dan moet het voor de opzie-ners een ideale gelegenheid zijn geweest om de voortgang van de werkzaamheden te inspecteren en gebied voor nieuwe projecten te verkennen. Wat was er beter geschikt dan een stel benen glijders met een prikstok om over de smalle slootjes te trekken?

IJzeren glijders

Na verloop van tijd zullen de landheren of hun assistenten op het idee zijn geko-men om ijzeren glijders te gebruiken. Onderscheid moest er zijn en wie anders konden zich deze relatief dure ijzeren voor-werpen veroorloven? Helemaal overbodige luxe was het echter ook weer niet: ijzeren roeden sleten lang niet zo snel als glissen. En ook niet onbelangrijk: je kon ermee door de sneeuw prikken, iets wat met glijbotten praktisch ondoenlijk was.

Laten we eens kijken of we deze door mij veronderstelde samenhang tussen de betrokkenheid van de hogere standen bij de grote ontginningen en de oorsprong van de schaats kunnen onderbouwen met een vondst uit het veengebied zelf.

Glijzer uit Amestelle

De oudste hout-ijzeren schaats die we ken-nen is gevonden in een ophogingslaag van een smidse aan de huidige Nieuwendijk in Amsterdam. Aardewerk en andere neven-vondsten in deze laag duiden op de periode rond 1225. Aangezien de schaats op het moment dat hij werd weggegooid al aan-

zienlijk was versleten, wordt hij gedateerd als vroeg-dertiende-eeuws (1200-1225). Amsterdam, in die tijd ontstaan als een keten van aaneengesloten terpjes aan weerszijden van de Amstel, was toen overigens nog niet meer dan een opkomend gehucht. Het staat niet vast dat de anonieme smid de schaats zelf heeft gemaakt, maar voorwerpen en afvalproducten van ijzer, hout en leer uit dezelfde opgraving tonen aan dat hij daar in ieder geval wel toe in staat was.

Zonder hals en krul doet de schaats nog sterk denken aan zijn benen voorganger,

maar ondanks het wat lompe uiterlijk blijkt hij bij nadere beschouwing helemaal niet zo primitief te zijn. Van een platte, brede reep ijzer is geen sprake. Integendeel, de maker verstond duidelijk zijn vak en liet de schenkel - aan de voorkant 9,5 mm en aan de achterzijde 8,3 mm breed - taps aflopen. Deze techniek zouden schaatsenmakers nog eeuwenlang toepassen met grofweg dezelfde breedte van het ijzer. Aangezien we ons moeilijk kunnen voorstellen dat de stap van de brede benen glijder naar zo'n goed doordachte schenkel in één keer is genomen, mogen we rustig aannemen dat de eerste experimenten met ijzeren glijders al in de 12e eeuw of eerder hebben plaatsgevonden.

Overblijfselen uit de smidse aan de Nieuwendijk. Links een tripzool, net als de schaats van elzenhout, daarnaast een beslagen trip van berkenhout. Rechtsonder een ijzeren voetplaatje voor onder een trip. Het voetblad van de trippen toont enige overeenkomst met de oorspronkelijke vorm van het schaatshoutje, waarvan niet al te veel is overgebleven.

De verbinding van het ijzer met het houtje vormde een groter probleem. Zowel voor als achter is het ijzer dubbel omgeslagen en aan de bovenzijde uitgeplet. Vermoedelijk werd de voetstapel eerst in het ijzeren 'frame' gewurmd. Daarbij werd de onderkant van het houtje op twee driehoekige pinnetjes gedrukt, die op de bovenzijde van de schenkel waren gesmeed. Tot slot werd het omgeslagen ijzer tegen de bovenkant van de voetstapel geslagen, waarbij de pinnetjes het houtje op zijn plek moesten houden. Hoewel elzenhout bekend staat als zacht, taai en vrij sterk, zijn uitgerekend de beide uiteinden van de voetstapel kapot gegaan. Wellicht mogen we hieruit opmaken dat kop en staart van het houtje kwetsbaar zijn geworden door de klappen die ze hebben opgelopen bij de vervaardiging. Het zegt genoeg dat deze verbindingstechniek na de 13e eeuw niet meer is aangetroffen.

De ijzeren schenkel is circa 10 mm hoog en is – afgezien van de pinnetjes - niet ingelaten in de onderkant van de voetstapel. Ogenschoonlijk een zwakke constructie, maar dat viel vermoedelijk wel mee. Vooralsnog mogen we er gerust van uitgaan dat er nog helemaal geen sprake was van een zijwaartse afzet, dus ook niet van grote zijwaartse krachten op de verbinding. Net als bij de glis, werden er prikstokken gebruikt om vooruit te komen. Ellebogenstoom in plaats van turbodijen! Dat verklaart ook waarom er nauwelijks ronding in het loopvlak zit. Het was letterlijk een glij-ijzer. Voor het gemak noem ik

het een glijzer, naar mijn idee een betere benaming dan het woord archetype, waar Wiebe Blauw voor koos.

Het geslacht Van Amstel

De lengte van de schaats is 20,3 cm, inclusief het omgeslagen ijzer. Dat was in de middeleeuwen een kleine damesmaat, al acht ik de kans groter dat de schaats door een opgeschoten knul is gebruikt. Kennelijk uit een redelijk welgestelde familie, waarin men geen genoegen nam met een houtje-touwtje constructie. De sleufvormige bindgaten duiden namelijk op het gebruik van leren riemen en die waren, met gespen en al, destijds niet voor iedereen weggelegd. Aangezien de ontwikkeling van Amsterdam in die dagen nog maar nauwelijks op gang was gekomen - er zijn geen sporen van bewoning van vóór 1200 – kan er eigenlijk maar één familie in verband worden gebracht met de schaats: het roemruchte geslacht Van Amstel. Zij behartigden al minstens vier generaties lang de belangen van de bisschop van Utrecht in het gebied en het staat wel vast dat zij ook belast waren met de coördinatie en het toezicht op de ontginningen in **Amestelle (Amstelland)**. Vanaf circa 1070 verplaatsten de werkzaamheden zich vanuit Ouderkerk aan de Amstel, waar ze woonden, steeds verder noordwaarts richting Diemen en de monding van de Amstel.

Wellicht is een gedeelte van de ontginningen tenietgedaan door de grote stormen in de tweede helft van de twaalfde eeuw, waarbij grote stukken veen werden weg-

Naar mijn idee heeft de intensieve bemoeienis van landheren met de grote ontginningen al in een eerdere fase geleid tot het gebruik van ijzeren glijders, bijvoorbeeld voor het maken van verkenningstochten of iets dergelijks. Vanwege hun onderlinge contacten (onder andere door huwelijken en waterschapszaken) mogen we gerust aannemen dat de glijzer anno 1200 al algemeen bekend was in de lage landen. Daarbij moeten we wel bedenken dat men zich voortbewoog met prikstokken en dat er zoals gezegd van schaatsen met een zijwaartse afzet nog helemaal geen sprake was.

In het noorden van het Nedersticht werden de genoemde grote projecten aangestuurd door het geslacht Van Amstel. Alhoewel het harde bewijs ervoor ontbreekt, is het aannemelijk dat de schaats die is gevonden in de smidse

aan de Nieuwendijk, direct of indirect heeft toebehoord aan deze familie. Het is praktisch de enige verklaring voor het opduiken van de schaats in het gebied dat destijds nog een uithoek van de bewoonde wereld was.

De connectie tussen de opgegraven schaats en de Heren van Amstel, alsmede de rol die deze familie bij de grote werkzaamheden heeft gespeeld, ondersteunt de mogelijke samenhang tussen de ontginning van de wildernis en de opkomst van de ijzeren schaats.

Niko Mulder

Bronnen:

De Nijs en Beukers – Geschiedenis van Holland tot 1572

www.knochenarbeit.de – bone skates

Blauw – Van glis tot klapschaats

e-mails en mededelingen Krook - Bureau Monumenten & Archeologie Amsterdam

Van Amstel – De heren van Amstel 1105-1378

Carasso-Kok e.a. – Geschiedenis van Amsterdam tot 1578

Van Reenen en Ibelings - Over de ontstaansgeschiedenis van Diemen, Duivendrecht, de Watergraafsmeer en Amsterdam (www.let.vu.nl/staf/p.van.reenen/Diemen.pdf)

Herkomst illustraties:

Afb. 1: Schop uit de 12e eeuw, essenhout – foto BOOR, Rotterdam. Overgenomen uit: De Nijs en Beukers – Geschiedenis van Holland

Afb. 2: Middeleeuwse ontginning – overgenomen uit: Ons Amsterdam, juni 2007, nummer 6

Afb. 3: Glijzer uit Amestelle – foto Bureau Monumenten & Archeologie Amsterdam. Overgenomen uit Van glis tot klapschaats

Vondsten uit de smidse – foto Bureau Monumenten & Archeologie Amsterdam. Overgenomen uit Geschiedenis van Amsterdam

Amstelland circa 1200 - overgenomen uit: Ons Amsterdam, februari 2007, nummer 2

Het ijsbreken in de Provincie Friesland

IJs, een medaille met twee kanten

In twee vorige bijdragen zagen we dat de Friese Ijsbond in het begin van de vorige eeuw probeerde de activiteiten rondom de aanleg van ijsbanen te reglementeren. Een hot item was steeds weer het sluiten van de bruggen. Zodra deze gesloten werden stagneerde het verkeer op het water en konden schippers het ijs niet meer vernieuwen. Dat was een kolfje naar de hand van schaatsminnend Friesland, de ene kant van de medaille, maar niet prettig voor de scheepvaart, de andere kant van de medaille.

Natuurlijk roept zo'n situatie tegenkrachten op. Hierover lezen we in het jubileumboek van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Friesland, dat in 1947 verscheen bij haar honderdjarig bestaan. In meer dan vijfhonderd bladzijden wordt verslag uitgebracht van de activiteiten van deze Kamer. Een saai boekwerk, zonder één foto en afbeelding. Gelukkig was aan het boek een uitgebreid register toegevoegd. Dan ga je dan al gauw zoeken naar trefwoorden als schaatsen, winters en namen van schaatsenmakers als Nooitgedagt en Ruiter. Maar vergeet het maar. Wel valt enkele keren de naam Hoekstra, maar die had niets met onze schaatsenmakersfamilie te maken. Alleen één trefwoord trok onze aandacht, namelijk het woord ijsbreken. Toch eens neuzen wat daarmee aan de hand is.

Wanneer sluiten we de bruggen?

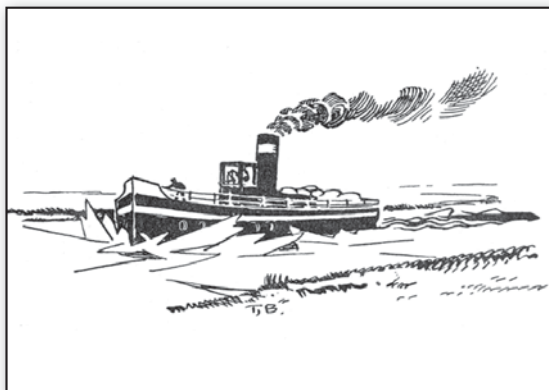
In hoofdstuk III van het eerste deel van het gedenkboek, dat over de scheepvaart han-

delt, komt deze zaak aan de orde. We lezen: *"En tenslotte de meest specifieke Friese kwestie van allemaal: de zaak van de ijsbanen, die nooit heeft nagelaten de gemoeienden hier in beroering te brengen..... Het behoort nu eenmaal tot één van de beste Friese tradities om het schaatsenrijden in perioden van vorst belangrijker te achten dan welke vraag ook op dit ondermaanse."* De belangen van de schipperij waren daaraan ondergeschikt. De schippers rebelleerden tegen het huns inziens te vroeg sluiten van de bruggen en de Kamers van Koophandel in Friesland staan aan hun kant. Vanaf 1890 proberen deze bij de Provincie Friesland een einde te maken aan de *"ongerechtvaardigde achteruitzetting van de schipperij"*. In jaren met veel vorst roerden de Kamers zich steeds weer opnieuw, meestal met weinig resultaat. De grootste ergernis wekte het sluiten van de vaart op de grotere kanalen, zoals van het kanaal van Harlingen naar Leeuwarden. Ook de Kamer van Koophandel van Groningen ging er zich op een gegeven moment mee bemoeien toen de verbindingen richting Groningen gestremd waren. Dit vormde voor de Friese Ijsbond de aanleiding om aan de Provincie Friesland te verzoeken niet op het Groninger verzoek in te gaan.

Een stoomboot wordt omgebouwd

Hoewel de Kamer door bleef drammen, deed de provincie weinig. Maar in de strenge winter van 1928/1929 werd de Kamer op een andere manier actief. Men ging de *"Stad Franeker III"* ombouwen tot een ijs-

breker. Deze werd op 7 maart ingezet om het nog 35 cm dikke ijs van de Harlinger trekvaart te breken. Dit lukte in drie dagen. Ook werden andere boten hiervoor ingezet. Op 16 maart waren alle hoofdvaarwegen in Friesland opengebroken. Pas in de loop van de rest van maart waren de secundaire vaarwaters weer bevaarbaar.

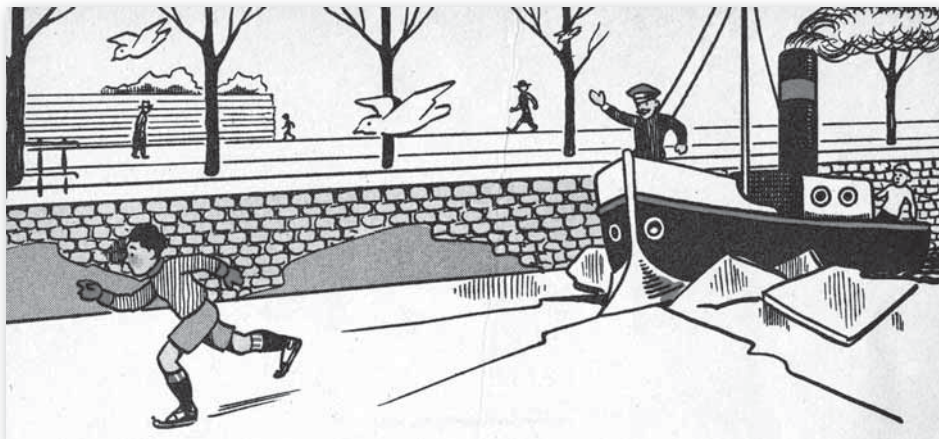

Tekening Tjeerd Bottema uit *Als de grimmige noord-ooster waait*

Omdat de Kamer het ijsbreken niet als haar directe taak zag, trok zij zich steeds meer terug. Dit leidde in 1933 tot de oprichting van de *Vereniging tot Ijsbestrijding Leeuwarden-Harlingen*, die overigens wel weer door de Kamer gesubsidiëerd werd. In de oorlogsjaren werd het ijsbreken op de grote scheepvaartwegen door Rijkswaterstaat gedaan en nam de Kamer de secundaire vaarwegen voor zijn rekening. Uiteindelijk kwam na veel geharrewar kort na de oorlog de *Stichting Ijsbreken Friesland* tot stand. Tot zover de situatie in 1947.

De relatie van de Kamer van Koophandel met de Friese Ijsbond

In de verslagen wordt weinig gewag gemaakt van contacten met de tegenvoeter, de Friese Ijsbond.

Tekening Cees Woltman uit *Timmetje Tom op het ijs*

Alleen in 1939. Toen was er een circulaire van deze bond uitgegaan waarin het belang van goede banen over de vaarwegen naar voren wordt gebracht. De Kamer berichtte daarop aan de bond "dat het vervoer ten dienste van handel en nijverheid op de hoofdvaarwegen Leeuwarden - Harlingen en Leeuwarden - Sneek zo lang mogelijk moet kunnen doorgaan. In de secundaire vaarwegen kan het van belang zijn de ijsvloer zo lang mogelijk onaangetaast te laten met het oog op het sledevervoer." Uit deze reactie blijkt dat het zakelijke aspect van het vervoer bij de Kamer hoog in het vaandel geschreven stond. Het zou interessant zijn eens uit te spitten hoe de relatie tussen Kamer en Ijsbond al die jaren is geweest. Mogelijk had een nauwere samenwerking, alvorens zich tot de Staten te wenden, eerder en met meer succes tot resultaten geleid. Nu konden deze de beide partijen tegen elkaar uitspelen en vaak passief toezien.

Minne Iedes Nieuwhof

Bekendmaking

Stremming Scheepvaart op Rijkskanalen in Friesland en Drenthe bij ijsbezetting.

De HOOFDINGENIEUR-DIRECTEUR van den RIJKSWATERSTAAT in de directie GRONINGEN, FRIESLAND en DRENTHE te Groningen;

Gelet op artikel 25, 2° en 3° lid, van het Algemeen Reglement van politie voor rivieren, kanalen, havens, sluizen, bruggen en daartoe behorende werken onder beheer van het Rijk;

Maakt namens den Minister van Waterstaat bekend:

dat in den aanstaanden winter bij besloten water de scheepvaart op het Rijkskanaal DOKKUM-GERBEN ALLES-VERLAAT, met zijtak naar Kollum, en op de Rijkskanalen in DRENTHE verboden zal zijn, zoodra en zoolang borden met het opschrift „**Scheepvaart verboden**”, te plaatsen aan de uiteinden en op eenige tusschenpunten van de kanalen, zullen zijn aangebracht, of de kanaalbeambten de scheepvaart verbieden.

GRONINGEN, 20 November 1931.

De Hoofdingenieur-Directeur voornoemd,
G. REDEKER.

Aankondiging Rijkswaterstaat 20 november 1931

Stempelkaart

Naam: Hedman Bijlsma

Beroep: VUT'ter (in mijn werkzaam leven o.a. gemeentesecretaris en secretaris/directeur van een waterschap). Woonde achtereenvolgens in Drachten, Lemmer, Leusden, Steenwijk, Franeker, Assen en sinds enkele jaren weer waar het allemaal begon.

Verzamelaar: Ik verzamel al meer dan 50 jaar boeken, brochures en overige publicaties die met ijs en schaatsen te maken hebben.

Belangstelling / specialisatie: Naast de belangstelling voor boeken over de schaats [aanwijzing drukker: vet: sport; aaneengescreven aan schaats]sport had ik van meet af aan grote interesse voor publicaties over de cultuurhistorische aspecten van het schaatsenrijden. Later kwamen daar – vooral op aandringen van mijn vrouw – de kinderboeken bij (zie onze eerdere rubriek 'Het Krabbelbaantje'). Nog weer later 'de verzameling in de verzameling', d.w.z. elke editie die we maar kunnen vinden van het boek 'Hans Brinker or The Silver Skates'.

Al in een vroeg stadium ben ik zelf ook over al deze onderwerpen gaan schrijven. Dit najaar ben ik 40 jaar lang onafgebroken medewerker van de KNSB-bondsbladen (van 'Schaatskroniek' tot 'SchaatsSport'). Vanaf 1973 publiceer ik met vrienden het

welbekende jaarboek 'Schaatsseizoen'. In de loop der jaren volgden allerlei boeken zoals 'Ien, twa, trije; fuort!', 'Niet over één nacht ijs', 'Yn streken', 'Koning Thialf' en recent nog 'Iezers over 't ies'. Bij leven en welzijn hoop ik nog diverse titels aan dat rijtje toe te voegen.

De laatste jaren verzorg ik zeer regelmatig – vooral 's winters – lezingen (Powerpoint-presentaties) over ijs en schaatsen, Hans Brinker of specifieke onderwerpen (bijv. jubilea) voor ijsclubs, historische kringen, vrouwenverenigingen, bejaardensoos en ouderenbond, etc. etc.

Lid van de Poolster: Ik behoor tot de vroege vogels in onze kring. 't Begon allemaal met twee brieven, die ik in dec. '74 en mei '75 kreeg van respectievelijk Teun Sluis en Gerard Mingelen. Zij reageerden allebei op mijn deelname aan de tv-quiz 'Alles of niets'. Mingelen schreef me dat op 15 sept. '74 op initiatief van Teun Sluis in Venhuizen een eerste bijeenkomst was gehouden voor verzamelaars van schaatsen. Mijn eerste ontmoeting met dat illustere gezelschap vond plaats op 29 nov. '75 in het verenigingsgebouw Het Bastion in het Overijsselse Hasselt (lees mijn impressie daarover in de 'Schaatskroniek' van 15 febr. '76). Wijlen André Koonstra – verzamelaar van foto's etc. van de Elfstedentocht – en ondergetekende werden toen nog een beetje beschouwd als vreemde eenden in de schaatsbijt, maar naarmate de jaren vorderden deden steeds meer boeken en andere curiosa hun intrede tijdens de jaarlijkse bijeenkomsten.

Topstuk: Mijn totale collectie beslaat al bijna 6000 titels en dan is het moeilijk aan te geven wat jezelf het meest apprecieert. Iemand anders - met verstand van zaken - zal wellicht een zeer gaaf (en compleet !) exemplaar van 'Het IJsvermaak op de Maas' (1855) als een topstuk kwalificeren. Maar voor mij zijn dat evenzeer diverse moeilijk te traceren uitgaven (voorbeeld: 'Handbook of Fen Skating' – 1882), of publicaties met een zeer beperkte oplage (bijv. een exemplaar van de genummerde oplage van het niet in de handel gebrachte gedicht 'Schaatsenrijder' van Gerrit Achterberg), of zelfs onuitgegeven manuscripten. Het unieke karakter van onze Hans Brinkercollectie met ruim 720 verschillende uitgaven uit de gehele wereld (in inmiddels 29 verschillende talen !) is een verhaal apart.

Kouwe Drukke: Graag herhaal ik wat ik enkele jaren geleden in de jaarvergadering zei: wij moeten binnen De Poolster 'Kouwe Drukke' koesteren. Al in 1976 schreef ik aan Mingelen dat er eens wat meer op papier moest worden gezet. 'Binnen de groep is veel bekend in de vorm van zakelijke infor-

matie, maar ook allerlei anekdotes.' Lang leek het erop dat de verzamelkring vooral een club van doeners en praters was. Maar gelukkig is het er in 1997 toch van gekomen. Blader je nu door de ruim 30 tot nu toe verschenen nummers dan zie je hoeveel kennis en kostelijke verhalen via zo'n blad aan de oppervlakte komen. 'Kouwe Drukke' is tegelijkertijd hét bindmiddel binnen onze groep. Natuurlijk hoor ik ook wel eens wonderlijke reacties. Van die uitgesproken verzamelaar van schaatsen die vindt dat hij niks heeft met 'die stukjes over postzegels'. Of van zijn collega die mompelt dat 'het hem niks interesseert welke tochten een ander lid in zijn jeugd reed'. Zulke uitlatingen bewijzen juist hoezeer de opeenvolgende redactieleden en alle medewerkers aan 'Kouwe Drukke' kans hebben gezien het blad door zijn gevarieerde inhoud méér te laten zijn dan een steriel bulletin met uitsluitend technische beschrijvingen. De hopelijk nog heel lang uitdijende 'Kouwe Drukke'-reeks vormt nu al een onmisbaar naslagwerk in de werkkamer.

Posten en Stempels (7)

Nieuw

Er duiken toch nog redelijk wat postzegels op uit 2007 en 2008, Het zijn veelal niet de landen waar je op een postzegeltonstelling veel punten voor scoort, maar er zitten een paar mooie bij:

In 2007 heeft Republique de Guinée een blokje uitgegeven met een zegel waar Clara Hughes de 5000m winnaar van Turijn op

staat. Dezelfde zegel is ook te vinden op een blokje met drie zegels waar op één van de drie ook Tiger Woods staat. Uit hetzelfde land een blokje met schilderijen en het hoofd van Pieter Breugel de Oude (de schrijfwijze op dit blokje is zo, maar je vindt de naam Brueghel in alle varianten). Één van de schilderijen is "Jagers in de sneeuw".

Dan heeft in 2008 Sao Tomé een zegel uit Guinée Bissau gebruikt op zijn postzegel. Maar veel interessanter is de uitgave van Monaco, ter gelegenheid van het 52e ISU congres gehouden (van 16 tot 20 juni) in Monte Carlo. Het blok van 10 zegels is uitgegeven op 19-03-08.

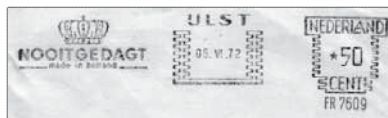

Roodfrankeringen

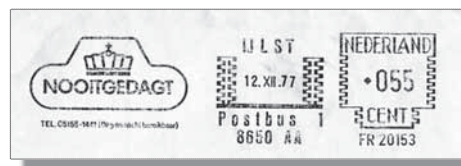
Heb ik voorgaande keren al een aantal roodfrankeringen laten passeren, uit Nederland heb ik nog een paar bijzondere van bedrijven:

Van de firma Nooitgedagt zijn wij gewend om van alles langs te zien komen, van schaats tot prijslijst van aanplakbiljet tot suikerzakje of lepeltje. Ik heb tot nu toe twee verschillende soorten roodfrankeringen gevonden.

Stempel van 06 juni 1972 Frankeermachinenr: 7609:

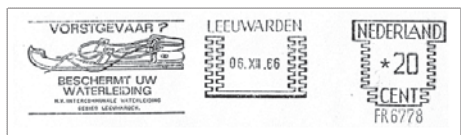
Het nieuwere stempel van Nooitgedacht is in ieder geval in gebruik tussen 12 dec. 1977 en 29 april 1982 frankeermachinenr.: 20153:

Natuurlijk is er voor schaatsen ook schaatssenband nodig en de firma Everlasting uit Heeze maakte daar in 1936 al reclame voor via haar poststukken. Ik ken twee frankeerdata van de frankeermachine 521: 4 februari 1936 en 2 december 1936.

De NV intercommunale waterleiding gebied Leeuwarden waarschuwt voor vorstgevaar. En gebruikt, om dat onder de aandacht te brengen een Friese doorloper. Frankeermachinenummer 6778, bekende gebruiksdata tussen 06 december. 1966 en 28 december 1966.

Caroline van Staaveren

De schaatsen in kinderboeken (2)

In het eerste artikel over de schaatsen in kinderboeken (KD 31) heb ik het gehad over de schaatsen die alleen maar aangeduid worden als schaatsen. Deze tweede aflevering gaat over de schaatsen waarvan iets meer wordt vermeld. Vaak is dat nog heel algemeen, en gaat het om soortnamen als rondrijders, hardrijders, enz. Het aardigst zijn natuurlijk de vermeldingen die wat over de regionale herkomst zeggen.

Schoonrijders, hardrijders en doorlopers

Koos, de rakker in P.J.J. Nuijens, *De rakker* (1929) heeft de pech dat één van zijn schaatsen is gebroken en na reparatie door de smid niet meer goed te gebruiken is. Gelukkig is hij bijna jarig, een mooie gelegenheid om nieuwe schaatsen te vragen. Zijn grote wens, schoonrijders met riempjes over de voet en langs de hielen, wordt vervuld. In het begin voelen de nieuwe schaatsen ongewoon aan, want ze hebben - volgens de schrijver - de eigenaardige ronde welving van de ijzers zoals die gebruikelijk is bij schaatsen om te leren schoonrijden. Daarom valt hij eerst vaak, maar hij krijgt al snel de goede slag te pakken.

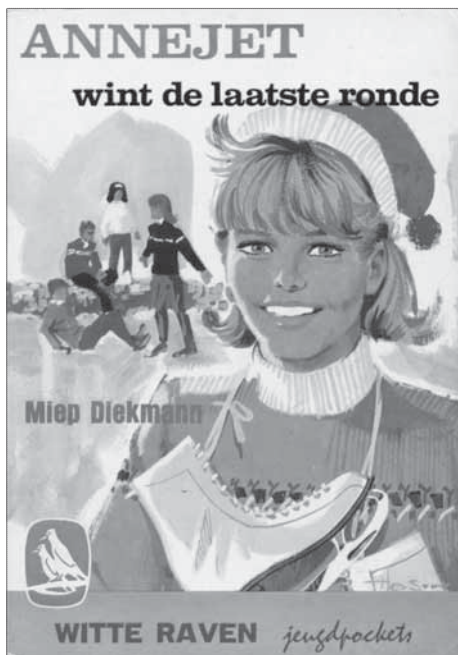
*Schoonrijders volgens
Christine Damen*

In de eerste druk van Miep Diekmann, *Annejet* wint de laatste ronde uit 1956 probeert Annejet zo snel mogelijk de riemen van de hardrijders van de jongen die door het ijs gezakt is, los te knopen. De tekening op de omslag van W.P. Lap draagt ze houten schaatsen, een soort Friese noren, met nogal vreemd leerwerk. In pocketuitgaves uit 1968 (of 1985) en 1995 heeft Herson haar met kunstschaatsen afgebeeld.

Met prachtige slagen op halve doorlopers (het staat er ècht!) maakt een jongen een geweldige indruk op Stans (Diet Kramer, *Stans van de vijfjarige*, 1927) die met haar vriendinnen vanuit Amsterdam naar de Poel in Amstelveen is getrokken om daar op de ijsvrije middag te schaatsen. De twee jongens die op doorlopers schaat-

sen hebben volgens anderen de meeste kans bij een door jongens zelf georganiseerde hardrijwedstrijd, want met die lange schaatsen kun je zulke flinke slagen maken (H.L. Kuylman, *Koen Borghers*, 1936).

Ook Bert uit Bert van de tuinbaas (D. Menkens-van der Spiegel, 1952) meent dat je het beste presteert op doorlopers. Hij is daarom bang dat de klasgenoot die tot nu toe even snel is geweest, hem op de doorlopers die hij met Sinterklaas heeft gekregen, de baas zal zijn. Berserik's verbeelding van doorlopers prijkt op de voorpagina van Kouwe Drukke.

De klasgenoot van Jantje Vroolijk (H. de Winter, *Uit de jeugd van Jantje Vroolijk*, 1926) die op krulschaatsen met

"achterkamers" aan een hardrijderij voor schooljongens meedoet, is volstrekt kansloos.

Op bevroren vennen bij een dorp in de omgeving van Helmond oefenen vier vrienden (Piet van der Zanden, *Vier van 't platteland*, 1932), waarvan drie op hardrijders en één op rondrijders, voor de komende wedstrijd in resp. hardrijden en schoonrijden. Het meisje Renée (Cok Grashoff, *Renée leert schaatsen*, waarschijnlijk zestiger jaren) weet helemaal niets van schaatsen. Haar vriendinnetje vindt dat ze hardrijders, doorlopers, moet vragen en geen rondrijders.

Hollandse

De oude buurman verrast de twee zoontjes

van de ondermeester die geen schaatsen hebben, met een paar Hollanders, met krullen, en een paar echte Friese hardlopers. De oude smid moppert wel als de jongens met de roestige schaatsen aan komen zetten, maar hij knapt ze toch op. (Herma, *In en om het meestershuis*, 1946).

Als de thermometer aangeeft dat het vriest verheugt een gezin in De gouden draad (Hélène Laman de Vries, 1929) zich op een schaatsperiode. De oudste zoon wil zich gaan oefenen in het schoonrijden. Hij vindt dat zijn verloofde ook op kunstschaatsen moet gaan rijden. Zij zegt al blij te zijn dat ze op "flinke, eerlijke Hollanders vooruit kon." Ook Jaap Schilt (Piet Begeer, *Jaap Schilt de zoon van den visser*, 1943) in de Krimpenerwaard rijdt op Hollandse schaatsen. Begeer beschrijft ze als ouderwetse schaatsen met ver uit het hout een ijzeren krul, waar de jongen met een mooie zwierstag op schaatst.

Ouwerkerkers en Bergambachtse

Heel bijzonder is het absolute verbod op schaatsenrijden dat de Gelderse dokterszoon Jan in *Niet alle verboden genot smaakt goed* (T. van Westrheene Wz., 1876, maar al eerder verschenen in 1857 onder de titel Heidebloempjes) van zijn ouders krijgt. Hij moet toekijken hoe alle jongens uit de klas een heerlijke middag op het ijs hebben. Twee broers tarten hem nog eens extra door te vertellen dat hun vader ook naar het ijs komt en wil hebben dat ze goed leren schaatsen. Ze zijn er van overtuigd dat als het blijft vriezen ze een paar goede schaat-

sen zullen krijgen. De één hoopt op Friese, de ander meent dat het Bergambachtse moeten zijn, want "Friesche, een mooi ding; daar kan je alleen hard mee rijden en pa wil dat wij het mooi zullen leeren."

Bergambachtse schaatsen

De grootvader van Jaap Schilt (Piet Begeer, *Jaap Schilt de zoon van den visser*, 1943) ziet aan de schaatsen van de notaris waar zijn kleindochter dient, dat hij uit de Krimpenerwaard komt. Het zijn schaatsen met de brede, stompe neuzen van de Ouwerkerkers, waar grootvader en vader ook op schaatsen.

Marianne van Zuijlen

Ouwerkerker schaatsen uit de collectie Gauke Bootsma

Met dank aan Ed Braakman voor de foto's van de Ouwerkerker en Bergambachtse schaatsen

Kunstgreep in kunstrijden

De internationale wereld van het kunstrijden werd in de winter van 1929-1930 opgeschrikt door een nooit meer vertoond schandaal. Het Europees kampioenschap voor heren was dat jaar toegewezen aan de Tsjecho-Slowaakse stad Strbské Pleso, waar een mooi meer lag, waarop vrijwel altijd geschaatst kon worden. Als scheidsrechter werd de Tsjech Kavsek aangewezen, maar deze gaf aan zijn bond aan dat hij verhinderd was en dus niet beschikbaar.

De Tsjechen hadden daar zo hun eigen oplossing voor. De Zuidslaaf Vodisek, die vlak er voor een internationale wedstrijd in Smokovets, ook in Tsjecho-Slowakije, had geleid werd verzocht de plaats van Kavsek in te nemen, maar de wisseling werd niet doorgegeven aan de Internationale Eislauf Verein.

Sterker nog, om de wisseling te verdoezelen werd Vodisek door de secretaris van de Tsjechoslowaakse Schaatsenrijdersbond Sykora gewoon als Kavsek voorgesteld aan de pers!

Het toernooi werd zo een onverwachte triomf voor Tsjecho-Slowakije, want ir. Sliva klopte de internationale elite en veroverde zo de eerste kunstrij-titel voor zijn land. Ook Sliva, die Kavsek goed kende, deed of zijn neus bloedde en sprak Vodisek het hele toernooi gewoon als 'mijnheer Kavsek' aan.

Maar de verrader sliep natuurlijk niet. Toen er foto's van de huldiging in de kranten verschenen, herkende een iemand Vodisek, die in de krant als scheidsrechter Kavsek werd gepresenteerd. Hij werd er opgewe-

zen dat hij zich vergiste, maar de man hield vol: "Ik ken Vodisek toch zeker wel. Hij is lid van mijn club!"

Er volgde een onderzoek. Uit het register van hotel Hviezdoslav, waar de deelnemers aan het EK waren ondergebracht, bleek dat Kavsek er niet geslapen had, maar wel Vodicky, zoals de Tsjechen hem met een beetje 'vertsjechste'naam hadden ingeschreven. De portier van het hotel wond er trouwens geen doekjes om. Hij wist hoe het zat: "Vodisek is onder de naam Kavsek opgetreden!"

De IEV stak de koppen bij elkaar en besloot, ondanks hevige protesten vanuit Tsjecho-Slowakije, het kampioenschap ongeldig te verklaren en over te laten rijden. Dat gebeurde in maart 1930 in het Berlijnse Sportpalast. Alle sterren waren weer present, maar ir. Sliva meldde zich tijdens de verplichte figuren af. Hij zou een spierblessure opgelopen hebben. De overwinning kwam met overmacht terecht bij de Oostenrijker Karl Schäfer, die enkele maanden eerder ook al als favoriet naar Strbské Pleso was gereisd, maar door de duistere malversaties verloor!

Ron Couwenhoven

Uitslag Enquête Kouwe Drukte

Ongeveer een derde van de lezers van Kouwe Drukte heeft de moeite genomen om de enquête in te sturen. Een heel behoorlijke respons. Dank daarvoor.

De voorkeur van de meerderheid van de inzenders (38) gaat nog altijd uit naar artikelen over schaatsen en schaatsenmakers. Opvallend echter dat de belangstelling voor overige attributen zo groot is. Gelukkig hebben we dankzij Matthy van Klaveren sinds kort een serie artikelen over ijswegenkaarten, maar ook andere winterse voorwerpen mogen we wel eens extra gaan belichten, proeven we zo.

Interviews met musea en verzamelaars doen het ook goed. De hype rond de Elfstedentocht daarentegen, lijkt wat op zijn retour. Weliswaar 22 voorkeursstemmen, maar ook lezers die aangeven dat ze het "een erg uitgekauwd onderwerp" vinden. Aandacht voor het zogenaamde platgoed (boeken, prenten, postzegels, medailles, en zo) wordt redelijk gewaardeerd, alhoe-

wel iets vaker als tweede dan als eerste keus. Over koude winters is de mening al wat meer verdeeld (8 tegenstemmers). Het meest controversieel lijkt het plaatsen van artikelen over de schaatssport in het algemeen. Hoewel de voorstanders de tegenstanders overtreffen, trekt maar liefst een kwart van de respondenten hier de streep. Een aantal inzenders maakte gebruik van de mogelijkheid om zelf een keus aan te geven. De historie van de schaats én van de wedstrijdsport werden beiden drie maal genoemd. Eén inzender vond dat we wel genoeg hebben gepubliceerd over tegels en ook speldjes werd éénmaal genoemd. Overige opvallende tips: meer aandacht voor andere schaatstochten dan de Elfstedentocht, voor tradities van ijsverenigingen, voor jubileumboeken en voor persoonlijke belevenissen. Wij staan helemaal open voor deze onderwerpen. Kom maar op met die artikelen!

De redactie

De uitslag

	1e keus	2e keus	3e keus	Totaal
Schaatsen en schaatsenmakers	38	6	1	45
Overige attributen voor ijsvermaak	26	15	4	45
Elfstedentocht	22	16	7	45
Musea / Verzamelaars	21	20	4	45
Platgoed (boeken, prenten, enz.)	20	21	4	45
Koude winters	20	17	8	45
Schaatssport in het algemeen	19	15	11	45
Ontwikkeling / historie van de schaats	3			3
Wedstrijden / historie langebaan	3			3
Speldjes	1			1

Voorjaarsbijeenkomst 31 mei 2008

Dit jaar verzamelden in IJlst en Hindeloopen leden zich om nader kennis te maken met respectievelijk het museum van Nooitgedagt en het beschilderen van aardewerk. Tussen de middag was er voor iedereen -In totaal zo'n 75 leden!!!- een heerlijke lunch in het museum van ons lid Gauke Bootsma (het Eerste Friese Schaatsmuseum). Daarna een lezing van Niko Buijze

en Wiebe Blauw over hun boek *Op schaatzen door Noord-Holland en Utrecht. Op de foto's een kleine impressie van deze dag*

Op de foto's een kleine impressie van deze dag.

Kouwe Drukke

Kouwe Drukke is een uitgave van de Stichting "De Poolster", verzamelkring van schaatsen en winterse objecten, en verschijnt driemaal per jaar. Misdrukken, bezorgfouten en dergelijke melden bij: **Niko Mulder, tel. 0320 251663, e-mail n.mulder@hccnet.nl**

Redactie-adres

Niko Mulder (schaatsen gerelateerde artikelen) Martin van der Bij
Schoener 48-01 Landweg 50
8243 XT Lelystad 3833 VM Leusden

Redactieleden

Martin van der Bij	tel. 033 4948901	e-mail: m.vdbij@planet.nl
Niko Mulder	tel. 0320 251663	e-mail: n.mulder@hccnet.nl
Caroline van Staaveren	tel. 023 5651597	e-mail: cvstaave@quicknet.nl
Marianne van Zuijlen	tel. 0299 421097	e-mail: mvanzuijlen@xs4all.nl

Opmaak en druk

Drukkerij De Gans, Amersfoort

Bestuursleden Stichting "De Poolster"

Huib Snoep (voorzitter)	tel. 0252 688699	e-mail: sndoos@xs4all.nl
Robert Koorneef (secretaris)	tel. 0513 622436	e-mail: robertkorneef@kpnplanet.nl
Edith Wassenaar (penningmeester)	tel. 035 6024811	e-mail: t.wassenaar@hetnet.nl
Alex Kampinga (lid, contactpersoon veilingen)	tel. 0251 241492	e-mail: a.a.d.kampinga@home.nl
Caroline van Staaveren (lid, contactpersoon KD)	tel. 023 5651597	e-mail: cvstaave@quicknet.nl

Ledenadministratie

Edith Wassenaar, Wiardi Beckmanstraat 36, 3762 HA Soest, tel. 035 6024811

Stichting De Poolster

www.verzamelkringdepoolster.nl

stichting_depoo1ster@yahoo.com

Lidmaatschap

Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 23,- over te maken op gironummer 4324260 t.n.v. Stichting De Poolster, Wiardi Beckmanstraat 36, 3762 HA Soest, met vermelding van naam en lidmaatschapsgeld 2008-2009.

Kopij

Voor Kouwe Drukke nummer 34, januari 2009, moet de kopij uiterlijk 1 november 2008 binnen zijn. Bij voorkeur per e-mail (als bijlage), handgeschreven of getypt mag ook. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeeld.

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij zijn verkrijgbaar bij de redactie.

De artikelen in Kouwe Drukke mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publikaties.

